

Koltay András

A SEMLEGES EURÓPA ÉS A KERESZTÉNYSÉG

A Lautsi and others v. Italy ügy tanulságai

Nem túlzás azt állítani, hogy a Lautsi-ügy jóval többről szól, mint pusztán a strasbourgi bíróság által eldöntött konkrét kérdés, és az ügy módot adott arra, hogy Európa egészének jelenéről és jövőjéről gondolkodjunk. A kontinens egyes részein a vallási tradíciók tisztelete és elfogadása egészségesen belesimul a társadalom mindennapi életébe, más országokban azonban a keresztény múlthoz való viszonyulás súlyos ellentmondásokkal terhelt. A felmerülő kérdések társadalmi szintű, megnyugtató megválaszolása Magyarországon sem várható el a viharos 20. századot követően, ugyanakkor – erre éppen a Lautsi-ügy a bizonyosság – ez a hiátus nem feltétlenül magyar vagy középkelet-európai sajátosság. Bár a magyar állami iskolák falain nem lóg ott a feszület, az ügy által felvetett kérdések számunkra is meghatározó jelentőségűek.*

1. A Lautsi-ügy tényállása és a két döntés

1.1 Tényállás

Az ügy első kérelmezőjének két fia a 2001/2002-es tanévben Abano Terme város állami iskolájának tanulója volt, ahol minden osztályterem falára feszület volt kifüggesztve. Az iskola vezetőségének ülésén az ügy első kérelmezőjének férje a vallási szimbólumok, különösen a feszület osztálytermi elhelyezése ellen emelt szót, és azok eltávolítását kezdeményezte. 2002. május 27-én az iskola igazgatósága úgy határozott, hogy a vallási jelképek az osztálytermekben maradhatnak.

2002. július 23-án az elsőrendű felperes keresetével Veneto tartomány közigazgatási bíróságához fordult. Panaszának okaként a szekularizmus elvének megsértését jelölte meg. 2002. október 3-án az oktatási, egyetemi és kutatási ügyekért felelős miniszter 2666. számú irányelvében arra utasította az általa vezetett minisztérium illetékes szervezeti egységét: tegye meg a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az iskolák igazgatóságai biztosítani tudják a feszületek jelenlétét az osztálytermekben.

2003. október 30-án a miniszter bekapcsolódott az elsőrendű felperes által kezdeményezett bírósági eljárásba. Azzal érvelt, hogy a felperes keresete megalapozatlan, mivel a feszületek jelenléte az állami középiskolák falain a középiskolák belső szabályairól szóló 1924. évi 965. számú királyi rendelet 118. cikkének, és az általános iskolák

* A szerző köszöni Zlinszky János bátorító megjegyzéseit, valamint Péteri Zoltán, Schanda Balázs, Jakab András és Csink Lóránt találó kritikáit és javaslatait, melyeket a tanulmány korábbi változataihoz fűztek.

alapvető szabályairól szóló 1928. évi 1297. számú királyi rendelet 119. cikkének megfelelően történik. Az 1928. évi rendelet 119. cikke előírja, hogy minden osztályterem falán feszületet kell elhelyezni. Az 1924. évi rendelet 118. cikke szintén arról rendelkezik, hogy minden tanteremben feszületet és a királyról készült portrét kell elhelyezni. (Az elemzésekben többször megjelent az olasz kormány álláspontját gyengítő érvként, hogy a két vonatkozó jogszabály a „fasiszta időkből” származik; ezzel szemben a szabályozás gyökerei 1859-re nyúlnak vissza.)

2004. január 14-én hozott határozatában a közigazgatási bíróság a közigazgatási per felfüggesztése mellett az alkotmánybírósághoz fordult, és kérte állásfoglalását az említett rendeletek alkotmányosságának kérdésében. Az alkotmánybíróság 2004. évi 389. számú, december 15-én kelt határozatában formai okokból befogadhatatlannak nyilvánította a kérelmet, mivel a vitatott előírások nem törvényben, hanem olyan rendelkezésekben szerepeltek, amelyek az olasz jogrend szerint nem lehetnek alkotmányossági felülvizsgálat tárgyai.

Ezt követően, 2005. március 17-én a közigazgatási bíróság is elutasította a keresetet. Hangsúlyozta, hogy „az állam szekuláris jellegének elve mára az európai és a nyugati demokráciák örökségévé vált”, de úgy ítélte meg, hogy a feszület jelenléte az állami iskolák tantermeiben nem sérti ezen elv érvényesülését. Döntése indokolásában kifejtette, hogy bár a feszület tagadhatatlanul vallási szimbólum, de nem csupán a katolikus egyházhoz, hanem általában a kereszténységhez köthető. A feszület történelmi és kulturális szimbólum, az „identitáshoz kapcsolódó értékkel” bír az olasz emberek számára, az olasz és európai kulturális történelmi fejlődés tükröződik vissza benne. A bíróság megállapította továbbá, hogy a feszület az olasz alkotmány értékrendjének szimbólumaként is értelmezendő.

Az első kérelmező fellebbezést nyújtott be a legfelső közigazgatási bírósághoz (*Consiglio di Stato*), amely döntésében kifejtette, hogy a szóban forgó rendelkezések összeegyeztethetők a szekuláris elvekkel. A bíróság úgy ítélte meg, hogy a feszület által jelképezett, vallási eredetű értékek (a tolerancia, a kölcsönös tisztelet, az egyéni értékek, mások jogainak tiszteletben tartása, az egyén szabadságának figyelembe vétele, az egyén lelkiismereti meggyőződésének szabadsága, az emberi szolidaritás és a diszkrimináció minden formájának elutasítása) az olasz civilizációt is jellemzik. Ebben az értelemben, amikor az osztályterem falán a feszület megjelenik, ezzel szimbolikus funkciót tölt be, függetlenül a tanulók vallásos meggyőződésétől. A bíróság 2006. április 13-án elutasította a fellebbezést.

A panaszos ezt követően fordult a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bíróságához, saját illetve gyermekei vallásszabadsághoz (Emberi Jogok Európai Egyezménye, 9. cikk), valamint az oktatás (tanulás) szabadságához fűződő jogainak (első kiegészítő jegyzőkönyv, 2. cikk) megsértésére hivatkozva.

1.2 Az első Lautsi-döntés

A strasbourgi bíróság második szekciója döntésében megállapította, hogy az állam kötelezettsége a vallásszabadság biztosításában kiterjed annak tilalmára, hogy polgárait akár csak közvetve is megpróbálja befolyásolni abban, mely vallást kövessék, vagy mely vallás tanait fogadják el igaznak.¹ A bíróság szerint a feszület többféle jelentése közül a vallási jelentés a meghatározó. A feszület látványa „érzelmileg zavaró” azoknak, akik nem keresztények vagy nem vallásosak. A „negatív vallásszabadság” (a vallásoktól való tartózkodás joga) nemcsak arra terjed ki, hogy e jogát gyakorló távol maradjon a vallási szer-tartásoktól vagy a vallásos oktatástól, hanem kiterjed a jelképektől való távolságtartásra is. Az állam kötelessége a vallási semlegesség fenntartása a közoktatásban; a bíróság nem látta, a feszületek kihelyezése miként járul hozzá a sokszínű közoktatás fenntartásához. Megállapította továbbá, hogy a szülőknek joguk van gyermekeiket saját meggyőződésük szerint nevelni. Emellett a gyermekeknek joguk van eldönteni, miben hisznek, a feszü-letek kötelező kihelyezése pedig csorbította e jogokat. Az olasz állam tehát megsértette a kérelmezők oktatási szabadsághoz illetve vallásszabadsághoz fűződő jogát.

1.3 A második Lautsi-döntés

Az olasz állam erre irányuló kérelmét követően az ügy a nagykamara elé került. A nagy-kamara megváltoztatta az első döntést, és elutasította a panaszt.² Indokolásában megál-lapította, hogy a vallásszabadság (azon belül pedig az állami kötelezettség a szülők vallási és filozófiai meggyőződésének tiszteletben tartására) nem csupán a tananyagra és az oktatás módjára terjed ki, hanem valamennyi olyan körülményre, amely a közoktatást és a tanítást „körülveszi”, tehát az osztálytermekben található tárgyakra is (63. bekezdés). A nagykamara is úgy vélte, hogy a feszület mindenekelőtt vallási szimbólum. Ugyan-akkor a bíróság – a második szekcióval ellentétben – úgy ítélte meg: nem bizonyítható, hogy a vallási jelkép kihelyezése hatást gyakorol a diákokra, a falon lógó feszület „passzív szimbólum” (66. és 72. bekezdés). A kérelmező saját, szubjektív megítélése a sérelem bekövetkezése vonatkozásában önmagában nem elegendő annak megállapításához (66. bekezdés). A feszület – túl azon, hogy elsősorban vallási jelkép – hozzájárul az olasz identitáshoz, és hagyományosan ott lóg az iskolák falain. Annak megítélése, hogy ez a hagyomány fenntartandó-e, az állam mérlegelési jogkörébe tartozik. (A tagállami mér-legelési jogkör meghagyása, azaz a *margin of appreciation* elve alapvető fontosságú a stras-bourgi bíróság gyakorlatában. A testület bizonyos, különösen érzékeny területeken, ahol nem létezik közös európai mérce, állandó gyakorlata szerint úgy dönt, hogy nem kívánja ezt az űrt betölteni. Tehát nem aktivista módon válaszolja meg a felmerülő kérdéseket, hanem szélesebb mozgásteret enged az államoknak.)

A bíróság figyelembe vette azt is, hogy az egyes európai államok kulturális és történelmi fejlődése mennyire sokszínű (68. bekezdés). Nincs tehát egységes európai

¹ Lautsi v. Italy, application no. 30814/06, judgement of 3 November 2009.

² Lautsi and others v. Italy, application no. 30814/06, judgement of 18 March 2011.

mérce a tekintetben, hogy a vallási jelképeknek van-e helyük a közéletben, a közoktatásban. Az állam általi egyezményértés tehát nem állapítható meg.

2. Az állam és a vallás viszonyának kérdései

2.1 A szekularizmus értelmezése

Megkövetelik-e a szekuláris állam szabályai a fészület levételét az állami intézmények falairól?

A szekuláris közélet ideálja szerint a fészületnek, illetve általában a vallási jelképeknek nincsen helye az állami intézmények falain belül. E nézet szerint a társadalmi integráció csak tisztán szekuláris, vallástalanított környezetben valósulhat meg. Ez a szabály értelemszerűen kiterjed az állami fenntartású oktatási intézményekre is. A vallás-szabadság alapjoga kiterjed a vallásoktól való távolságtartásra is, arra, hogy az e jogát gyakorló – a közéletben legalábbis – elkerülje a bármilyen vallási felfogással való találkozást. A vallásszabadság alapján mindenkinek joga van tájékozott döntést hozni arról, milyen hitet, tanítást követ, milyen vallást utasít el, illetve hogy vallástalanul él-e. Ebbéli döntésében a többség akarata nem befolyásolhatja, nem gyakorolhat rá semmilyen nyomást. A radikális szekularizmus ideálja szerint a vallástalanított, laikus közélet az egyetlen megoldás a társadalom tagjainak egyenlő kezelésére, a kisebbségi vallási közösségek, agnosztikusok, ateisták békés együttélésére.³

A nagykamara Lautsi-ügyben hozott döntését kritizálók szerint a bíróság nem adott megfelelő választ az ügygel kapcsolatban óhatatlanul felmerülő, a szekularizmus értelmezése körül forgó kérdésre. A döntés ugyanis a szekularizmust egy ideológiának, filozófiai felfogásnak tekinti, egynek az egymással versengő sok közül. Ezzel szemben a helyes értelmezés szerint a szekularizmus az alkotmányos állam működését biztosító fontos alapelvek egyike. Ezzel e nézet el kívánja választani a szekularizmust a vallások formájában (is) megjelenő „ideológiáktól”, az állam működésének vezérelvévé téve, mintegy azok fölé helyezvén azt. Zucca szerint a szekularizmus nem valaminek a hiánya (jelen esetben a vallási jelképek hiánya a közéletben), hanem pozitív tartalommal bír. Olyan elv, amely lehetővé teszi a szabadság, egyenlőség, szolidaritás társadalmi szintű megvalósulását. A szekuláris állam feladata a sokszínű társadalom megvédelmezése. Zucca elismeri, hogy a szekularizmus nem „semleges” választás, mint ahogy egyetlen politikai álláspont sem az, de úgy véli, ez biztosítja a legmegfelelőbb kereteket a sokszínű társadalom megvalósulásához.⁴ Malinverni és Kalaydjieva bírónak a nagykamara döntéséhez fűzött különvéleménye szerint a szekuláris állam ideálja nem pusztán az állami iskolák oktatási anyagaitól, hanem a tel-

³ Gabriel ANDREESCU – Liviu ANDREESCU: *The European Court of Human Rights' Lautsi Decision. Context, Contents, Consequences*, Journal for the Study of Religions and Ideologies 2010. nyár, 64–67.

⁴ Lorenzo ZUCCA: *Lautsi – A Commentary of the Grand Chamber Decision*, Social Science Research Network, working paper 2011. április 14., 5–8 (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1809577).

jes oktatási rendszertől megköveteli a semlegességet (ezzel egyébként a többségi indokolás is egyértelmű).⁵

Zucca egy korábbi írásában a szekularizmus veszélyeire is felhívta a figyelmet. Úgy vélte, hogy a szekularizmus a különböző társadalmi csoportok közötti párbeszéd ellehetetlenítését is szolgálhatja, és nem tud mit kezdeni a plurális társadalom jellegzetességeivel. Ahelyett, hogy a létező problémák megoldásában segédkezne, a vallási kérdések közéletből való kitiltásával szőnyeg alá söpri azokat. Zucca nem látja, hogyan lehet képes a szekularizmus egyszerre szolgálni a vallásoktól való távolságtartás és a szabad vallásgyakorlás jogát. Ugyanis a vallások kitiltása a közéletből óhatatlanul ütközik a vallásgyakorlás jogával. Szerinte a valódi problémát nem a vallások létezése jelenti, hanem az államok képtelensége a sokszínű társadalom okozta nehézségek kezelésére.⁶

A szekularizmus radikális felfogása megítélésem szerint nem alkalmas a mai Európában felmerülő súlyos kérdések megfelelő kezelésére. Weiler szerint a jelenkor Európájának társadalmi feszültségei elsősorban nem a vallások egymás közti harcában jelennek meg; álláspontja szerint sokkal élesebb a választóvonal a vallásosok és a vallástalanok között. Ebben a küzdelemben a vallás száműzése a közéletből nem tekinthető semleges válasznak. A feszület levétele tehát semmivel sem semlegesebb lépés, mint annak érintetlenül hagyása. Weiler szerint a békés egymás mellett élés és a sokszínű társadalom gátja az, ha a közéletet ilyen módon tesszük „semlegessé”.⁷

A radikális szekularizmus elfogadásából álláspontom szerint egyenesen következik, hogy a vallások és azok gyakorlása általában véve visszaszorul a magánszférába. Ez nyilván nem azt jelenti, hogy például megtagadható lenne a közterület használata egy vallási körmenet szervezőitől, de a közéletből a vallást száműznék.

Egyes értelmezések szerint a lelkiismereti és vallásszabadság nem része a „kommunikációs jogoknak”, és elsősorban az egyén magánszférájához tartozik, külső kifejezése gyakorlása során pedig nem szükségszerű.⁸ Ez talán kevésbé árnyalt meglátás: a vallásszabadságnak a vallások *jellegénél fogva* integráns része a hit nyilvános megvallása, külső kifejezése. A vallás nem magánügy, annak szabadsága egyszerre egyéni és kollektív jogosultság. Ha nem lenne kollektív megnyilvánulása is, intézményes egyházak hiányában a vallásszabadság kiemelése a szólásszabadság egyéb megnyilvánulási formái köréből indokolatlan lenne (külső megnyilvánulását megfelelően védené a szólásszabadság joga, a belsőt pedig a magánszféra védelme).⁹

Puppinck szerint ha a vallásszabadság az egyént csak azzal a megszorítással illeti meg, hogy a közéletben a vallása gyakorlásától tartózkodnia kell, ezzel csak a vallási sem-

⁵ Különvélemény, 3. bekezdés.

⁶ Lorenzo ZUCCA: *The Crisis of the Secular State – A Reply to Professor Sajo*, International Journal of Constitutional Law 2009/3., 494, 509–514.

⁷ J. H. H. WEILER: *Crucifix in the Classroom Redux*, European Journal of International Law 21/1. (2010), 3–5.

⁸ HALMAI Gábor: *A vélemény szabadság határai*, Atlantisz, Budapest, 1994, 112–115.

⁹ Vö. PACZOLAY Péter: *A lelkiismereti és vallásszabadság = Emberi jogok*, szerk. Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila, Osiris, Budapest, 2003, 538.

legesség illúziója teremthető meg. A vallások ugyanis természetüknél fogva társadalmi jelenségek; ennek tagadása vagy következményeinek korlátozása végsősoron az egyén jogát csorbítja. Az első Lautsi-döntés ennek megfelelően azt várta volna el az olasz államtól, hogy tegyen úgy, mintha az olasz társadalom és kultúra a vallástól mentes lenne. Ezzel szemben – véli Puppincck – az állam és a benne élő emberek szükségszerűen rendelkeznek identitással, amelynek szintúgy szükségképpen van vallási dimenziója is. Aki a szabadság érvére hivatkozik a Lautsi-ügyben, azt gondolja: az őt megillető vallásszabadság jogából következik, hogy vallásoktól mentes közéletben élhessen.¹⁰ Ezzel valójában azt fogalmazza meg, az ő vallásszabadsága azáltal sérül, hogy más gyakorolja a saját vallásszabadsághoz fűződő jogát.

Álláspontom szerint amennyiben az egyén jogai nevében korlátozzuk a közösségek mozgásterét, azzal a közösségbe tartozó egyének jogai is csorbulhatnak. Ez bármely és bármilyen méretű (családi, iskolai, társadalmi) közösségre igaz lehet. Puppincck azonban ezen túl felveti azt a kérdést is, hogy vajon az egyéni autonómia abszolutizálása nem vezet-e el az ebből fakadó jogok abszolutizálásához, és így az állam érdekeinek megsemmisítéséhez. Weiler szerint a vallásoktól való távolságtartás (a negatív vallásszabadság) joga és a nemzet közösségi identitása, valamint az állam szimbolikus megjelenéséhez fűződő érdeke közötti egyensúlyt kell megtalálni.¹¹

Ezzel szemben Mancini szerint a többségi (állami) vallás vagy ahhoz kapcsolódó kultúra előnyben részesítése a kisebbségek kirekesztését jelenti. Az első Lautsi-döntés ennek megfelelően a többség zsarnoksága elleni helyes fellépés volt.¹²

A feszület kihelyezését elfogadni képtelen felfogásoknak megítélésem szerint a gyenge pontja az, hogy azok az egyént vagy csak vákuumban élő, a közösségeken kívüli entitásként, vagy ezen túl legfeljebb a kisebbségi közösségek tagjaként tartják védelemre érdemesnek. Azon egyének, akik balszerencsájukra valamely többségi közösség tagjai, e csoport tagjaiként – a kisebbségvédelem és a többi, a többségi közösségen kívüli egyén érdekében – jogaikban szükségképpen korlátozva lennének. Ez pedig az egyenlő emberi méltóság alapvetésének mond ellent. Azaz a helyes válasz nem az egyensúly teljes eltolása a kisebbségek és az egyén irányába, hanem a többségi közösségek, valamint a többiek érdekei közti megfelelő egyensúly megtalálása.

Egyes nézetek szerint tehát a radikális szekularizmus elengedhetetlenül fontos az alkotmányos állam működéséhez. Mások szerint nem több, mint egy a versengő ideológiák közül, amelynek választása megsérti az állam deklarált világnézeti semlegességét. Utóbbi felfogás szerint a szekularizmus maga is világnézet. S miközben azt hirdeti magáról, hogy az alkotmányos állam szükségszerű semlegességéből következő, érvényesülést kívánó alapvető elv, maga sérti meg az eredetként megjelölt semlegességet.

¹⁰ Grégor PUPPINCK: *An Alliance Against Secularism*, L'Osservatore Romano 2010. július 28.

¹¹ J. H. H. WEILER: *State and Nation. Church, Mosque and Synagogue – the Trailer*, International Journal of Constitutional Law 8/2. (2010), 161.

¹² Susanna MANCINI: *The Crucifix Rage. Supranational Constitutionalism Bumps Against the Counter-Majoritarian Difficulty*, European Constitutional Law Review 2010/1., 16–17, 24.

Különösebb bátorság nem szükséges annak megállapításához, hogy a szekularizmusnak nincsen egységes, Európában általánosan elfogadott jelentése. Ebből következően a Lautsi-ügy vonatkozásában azt gondolom, hogy pusztán ezen elv (vagy ideológia) értelmezésével nem válaszolható meg a bíróság előtt fekvő kérdés.

2.2 A sokszínű társadalom felé

Az első vagy a második Lautsi-döntés segíti elő inkább a sokszínű társadalom megfelelő működését?

Zuccának a második Lautsi-döntéshez fűzött kommentárja szerint a szekularizmus (legalábbis annak azon értelmezése, amely a közélet vallástalanítását követeli meg) és a társadalmi sokszínűség kéz a kézben jár. Csak akkor válhat egy európai társadalom sokszínűvé, ha az állam megszabadítja magát a vallás karmaiból. Mint írja, Olaszország azért maradt rendkívül homogén (a „homogén” itt a szövegkörnyezetből adódóan feltehetően negatív értékítélet), mert az emberek többsége katolikus.¹³

Ezzel szemben Weiler úgy véli, hogy az európai társadalmak magától értetődően sokszínűek. A közös európai örökségből következően mind a vallásgyakorlás, mind az attól való tartózkodás szabad. Európa elfogadja és tiszteletben tartja a francia (a *laïcité* elvére épülő) és az angol (az anglikán államegyházra épülő) modellt is. Amiképpen elfogadja az angol, a svéd, a dán, a görög és az olasz megoldásokat is. Egy adott társadalom (választott képviselői útján) dönthet úgy, hogy ezentúl a francia modellt követi, de ezt bíróság nem teheti kötelezővé egyetlen állam számára sem. A vallási tolerancia nem foglalhatja magában a vallásokkal vagy a nemzeti identitással szembeni intoleranciát. Weiler szerint az első Lautsi-döntés nem az egyezményben szereplő pluralizmus és sokszínűség, hanem a *laïcité* értékeit jelenítette meg.¹⁴

Zucca egy másik írásában ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy míg a francia *laïcité* modellje nem tekinthető a szekuláris európai államok általános gyakorlatának (annak rigorózsága máshol nem jellemző), addig a Weiler által hivatkozott angol és olasz megoldás az állam és az egyház szétválasztásának tekintetében részben maga is szekuláris. (Nem mondhatjuk, hogy e társadalmakban az egyház túlzott befolyást gyakorolna a közéletre.) A szekularizmus tehát több-kevesebb mértékben mindenhol jelen van Európában. Zucca elfogadja azt, hogy az államnak joga van eldönteni, a szekularizmus mely módját és formáját választja, tehát nem lehet a *laïcité*t ráerőltetni egyikre sem.¹⁵

A Zucca és Weiler nézetei közti különbség alapvetően visszavezethető a szekularizmus fogalma körüli vitára. Ha a szekularizmus radikális felfogását valljuk, akkor természetesen tűnik, hogy a sokszínű és békés együttélésre, együttműködésre képes társadalom a vallástalan közélet egyik építőköve. Ha azonban a sokszínű Európát adottságként fogjuk fel (és megítélésem szerint megalapozottan nemigen tehetünk

¹³ ZUCCA: *Lautsi – A Commentary...*, 9.

¹⁴ WEILER: *State and Nation*, 162–163.

¹⁵ Lorenzo ZUCCA: *Crucifix in the Classroom: the Best Solution to the Lautsi Case*, Social Science Research Network, working paper 2010. augusztus (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1667496).

mást), akkor éppen ellenkezőleg: a szigorú szekularizációt az e sokszínűséget óhatatlanul csorbító tényezőként is érzékelhetjük.

A vallási nézetekkel való szembesülés, találkozás növelheti azok megértésének, elfogadásának esélyét is. Ez különösen fontos lehet az iszlám és Európa találkozásakor. A vallásoktól megfosztott közsféra azt sugallhatja a vallásos embernek (a közoktatásban részt vevő diáknak), hogy a közélet „nem látja szívesen” a vallásokat. Inkább csak megtűri, de legalábbis a magánszférába száműzi azokat. Weiler azt írja, a vallásoktól való szabadság nem lehet abszolút jog, mert abszolutizálásával mások pozitív vallásszabadságát (a vallásgyakorláshoz való jogát) csorbítanánk.¹⁶

Annicchino megjegyzi, hogy a feszülettől megfosztott, üresen tátongó fal azért is ártalmas, mert megakadályozza, hogy az iskolába járó gyerekek szembesüljenek a vallási jelképekkel (akár egyszerre többel is). Egyszersmind azt is meggátolja, hogy elkezdjenek megismerkedni a vallásokkal, és ezáltal az egész társadalmat is érintő súlyos kérdésekkel, problémákkal. A semlegesnek mondott üres fal ezeket szőnyeg alá söpri. A demokrácia nem légüres tér, hanem olyan terep, ahol el kell érni a különbözőségek tiszteletét, elfogadását. A szerző szerint a vallási jelképekről folyó diskurzus megszüntetését elősegítő keresztlevétel nem szolgálhatja a pluralizmus elvét.¹⁷ A Lautsi-ügybe a strasbourgi bíróság előtt beavatkozó „professzorok koalíciója” szerint a feszület kihelyezése az iskola falára nem egy érvelés végét, hanem a párbeszédre való felhívást jelenti.¹⁸

Weiler szerint a sokszínűséget az segítené elő, ha mindenki kihelyezhetné saját vallási (vagy más világnézeti) jelképét az osztályteremben. Az iskola ezt nem tilthatja meg anélkül, hogy megsértené a pluralizmus elvét. A modern európai társadalmaknak tiszteletet kell tanúsítaniuk a különféle vallásokkal és világnézetekkel szemben, és erre kell nevelni a gyermekeket is. A tisztelet nem azáltal valósul meg, hogy ezek jelképeit kivétel nélkül eltüntetjük. Ha az oktatási rendszer súlyt helyez a tolerancia és a kölcsönös tisztelet értékeinek képviselésére és bemutatására, akkor a vallási jelképeknek helye lehet az osztályterem falán.¹⁹

Smet a nagykamara döntését kommentáló írásában szintén a „nyílt semlegesség” mellett foglal állást. A nyílt semlegesség nem tiltaná meg a vallási jelképek használatát a közéletben (úgy, mint ellentéte, a „zárt semlegesség”), ellenkezőleg, minden jelképet beengedne a közéletbe.²⁰

Varsányi felveti: vajon egy olyan megoldás, amely valamennyi vallási jelkép kihelyezését lehetővé tenné (mondjuk az adott osztályba járó gyermekek vagy szüleik kérésére), összhangban volna-e az első Lautsi-döntéssel? Ő azt olvassa ki annak indokolásából, hogy az első döntés értelmezésében a vallási semlegesség kötelezettsége ezt is

¹⁶ WEILER: *State and Nation*, 160.

¹⁷ Pasquale ANNICCHINO: *Is the glass half empty or half full? Lautsi v. Italy the European Court of Human Rights, Stato, Chiesa e pluralismo confessionale* 2010. május, 18.

¹⁸ Comments of Third-party Intervenor Coalition of Professors of Law, 2010. 6. bekezdés.

¹⁹ WEILER: *Crucifix in the Classroom Redux*, 5.

²⁰ Stijn SMET: *Lautsi v. Italy. The Argument from Neutrality*, Strasbourg Observers 2011. március 22.

kizárná. Mint írja: „ez az érvelési irány olyan tendenciát mutat, hogy a pluralizmusérv elszakad eredeti mércéjétől (a szülők vallási és világnézeti meggyőződésének tiszteletben tartásától), valamint a lelkiismereti és vallásszabadsághoz kapcsolódó objektív intézményvédelmi megközelítéstől, és önálló, »laicitás« típusú, imperatív semlegességi elvvé válik.”²¹

Calo szerint a szekularizmus és a sokszínűség helyes értelmezése feletti vitákat akkor fogjuk tudni megnyugtatóan lezárni, ha felülemelkedünk a korábbi értelmezési kereteken, és eljön a „poszt-szekularizmus” kora. A vallási hagyomány és az emberi jogok tisztelete ugyanis nem lenne összeegyeztethetetlen; még akkor sem, ha a számos átfedés mellett számos feszültség is rejlik a viszonyukban. Ha a vallási hagyományt olyan normarendszerként látjuk, amely eltér ugyan az emberi jogok tiszteletén alapuló rendszertől, de képes gazdagítani az emberi jogok mibenlétéről és a modern világ morális alapjairól folyó diskurzust, akkor eldöntetlenül hagyhatjuk a vitát. Ennek fő kérdése, hogy a szekularizmus maga is világnézet-e, avagy valóban semleges „rendező elv”.²²

A sokszínű állam eléréséhez (fenntartásához) vezető legjobb megoldást tehát attól függően tudjuk kiválasztani, hogy a szekularizmus melyik értelmezését valljuk, illetve felül tudunk-e emelkedni a szekularizmus „hagyományos” narratíváin (lásd Calónál). Ha azonban elfogadjuk Weiler és Smet érvelését a jelképek számára nyitott falakkal kapcsolatban, meg kell válaszolnunk egy további kérdést: hogyan illeszthető be (beilleszthető-e egyáltalán) a „nyílt semlegesség” elvébe az, hogy bár valamennyi vallási jelkép kihelyezése megengedett, ezek között akad egy, amelynek kihelyezését az állam kötelezően előírja? További kérdés: megengedhető-e a nem-vallási (kulturális) jelképek állam általi kihelyezése? Azaz kezelhető-e eltérően a vallási és a „tisztán” kulturális jelkép e tekintetben?

2.3 Az állami semlegesség jelentése

Megköveteli-e a semleges állam a feszület levételét az osztálytermek falairól?

Mit jelent az állam semlegességének elve a vallások közéletben való megjelenése vonatkozásában? A radikális szekularizmusból az következne, hogy a vallások semmilyen módon nem lehetnek jelen a közsférában. Tehát nem csupán arról van szó, hogy az állam nem preferálhatja egyik vallást a többi kárára vagy a többivel szemben. Hanem arról, hogy egyáltalán nem engedheti be ezek képviselőit, szimbólumait, szertartásait, egyéb aktusait az állam – tágan értelmezett – felségterületére.

A szekularizmus „szelídebb” értelmezése nem tiltaná ugyan ki a vallásokat a közéletből, de nem engedné meg, hogy az állam bármelyiket is eltérően kezelje a többitől – azaz az egyenlő bánásmód szabályának e tekintetben is érvényesülnie kell. Mindkét

²¹ VARSÁNYI Benedek: *Az erősebb „nem” jogán? Az állam semlegessége, lelkiismereti és vallásszabadság a Lautsi-ügy tükrében*, Fundamentum 2010/4., 93.

²² Zachary R. CALO: *Pluralism, Secularism and the European Court of Human Rights*, Journal of Law & Religion XXVI/1. (2010–2011), 101, 114–117.

felfogásból az következik, hogy a feszületek nem maradhatnak az osztályterem falán az állami iskolákban.

Az állam semlegességének ugyanakkor létezik másféle felfogása is. A semlegesség alkotmányjogi elve értelmében az állam nem választhat a rendelkezésre álló világnézetek, értékfelfogások között, azokat egyenrangúnak kell tekintenie. Tehát semmilyen formában nem juttathatja kedvezőbb pozícióba egyiket a másiknál.²³ A semlegesség elve azonban csak addig tartható, amíg azt biztosítja, hogy mindenki *szabadon választhat* a rendelkezésre álló felfogások közül, tehát az állam *nem kényszeríthet* senkit döntése meghozatalakor. Az állam azonban nem lehet sohasem teljesen független, és az elv nem is vár el tőle *közömbösséget*. A magyar Alkotmánybíróság szerint „Abból, hogy az állam maga semleges, nem a negatív vallásszabadság, s még kevésbé a vallási közömbösség támogatása következik”.²⁴ A pluralizmus elvéből nem az következik, hogy az állam nem határozhat meg ideológiai alapon prioritásokat. Hanem az, hogy nem léphet fel kizárólagossági igényrel, és nem mondhatja: csak az általa preferált ideológia a helyes.

Az egyén egyébként sem vákuumba születik bele. Az őt körülvevő kulturális közeg biztosítja számára az értékválasztás lehetőségét – az államnak pedig kiemelt szerepe, hogy a különböző alternatívák választását lehetővé tegye. És azok közül is kiemelten azt, amelyik a saját polgárait jellemző értékeket vonultatja fel, az egyéb választási lehetőségekhez képest hangsúlyosabban támogassa.

Annak eldöntése, hogy az állam milyen napokat nyilvánítson állami ünnepnek, mit tanítsanak az iskolákban, tartson-e fenn kulturális minisztériumot, mind-mind értékítéletet is tartalmazó választást igényel, ami feltétlenül szükséges és kívánatos.²⁵ A feladat még akkor is végrehajtandó, ha azt az adott pillanatban csak a közösség kisebb része ítéli szükségesnek vagy fontosnak; az érték nem attól érték, hogy hányan ismerik fel. Elvégre a demokráciához is ragaszkodunk, pedig talán soha nem jutunk el arra a pontra, hogy a közös döntéseket valóban a többség, és valóban racionális és alaposan átgondolt érvek megvitatása után hozza meg. Könyvtárakat és képtárakat akkor is érdemes lenne fenntartani, ha alig néhányan érdeklődének irántuk. Egyszerűen azért, mert bizonyos, a múltban létrejött közmegegyezés alapján megőrzendő értékeket akkor is védeni kell, ha a közmegegyezés időközben már nem egyértelműen érzékelhető vagy sokak által vitatott. Természetesen ez nem jelentheti az állam mozgásterének formális csökkentését például a kulturális közpolitika meghatározásában, valamiféle örökérvényű kulturális tradícióra hivatkozással. De az államnak (a kormánynak) saját érdekéből is szükségszerűen figyelembe kell vennie ezeket a hagyományokat. Az állam és a mindenkori kormányzat nem függetlenítheti magát az adott ország, nemzet történelmétől és hagyományaitól; amelyik ezt teszi, előbb-utóbb bukásra van ítélve. Ennek ellenére

²³ Lásd erről KIS János: *Az állam semlegessége*, Atlantisz, Budapest, 1997.

²⁴ 4/1993. (II. 12.) AB-határozat indokolása, A) I. l. c) pont.

²⁵ Vö. Sanford LEVINSON: *The Tutelary State. „Censorship”, „Silencing”, and the „Practices of Cultural Regulation” = Censorship and Silencing – The Practices of Cultural Regulation*, szerk. Robert Post, Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities, 1998, 195–220.

nyilván nem eleve megengedhetetlen (tilos) egy olyan állami döntés, amely – a megváltozott társadalmi viszonyokra alapozva – a fészületek levételét (magánszférába való visszaszorítását) irányozná elő. Ugyanakkor kérdés, hogy egy nemzetközi szervnek (bíró-ságnak) van-e ilyen mértékű felhatalmazottsága az állami politika befolyásolására.

Az állami semlegesség elvének tiszteletben tartása tehát nem jelentheti a kulturális hagyományokból való kilépést, azok erőszakolt kiszorítását az állam tereínümairól. A kulturális hagyománnyal elválaszthatatlanul összefonódik a vallási hagyomány; ez minden európai államban adottság. Ebből eredően az állami semlegesség elvét nem sérti az, ha bizonyos vallások képviselői, bizonyos egyházak (korlátozott terjedelmű) preferált pozíciót élveznek, amelyhez az állam útján jutnak. Magyarországon például a „történelmi” egyházak képviselői (a katolikus, a református, az evangélikus egyház és az izraelita hitközség) tábort lelkészi szolgálatot ellátva segítik a honvédség állományát. Nagy személyiségeik hangsúllyal szerepelnek a közoktatás tananyagában, a politikai élet egyes szereplői részt vesznek nyilvános egyházi szertartásokon, a közszolgálati média-szolgáltatásban hitéleti műsoruk van, épületeik, templomaik állami támogatást kaphatnak a felújításhoz, oktatási és szociális tevékenységük nagyobb részét állami finanszírozás mellett valósul meg (hasonlóan a többi európai államhoz). Ha az állam támogatja a könyvtárakat, a tömegsportot, a kultúrát – és azért teszi ezt, mert felismerte, hogy ezáltal bizonyos értékek hozhatóak létre, őrizhetőek meg –, akkor az egyházaknak éppúgy joga van az anyagi támogatásra.²⁶

Mindeközben az állam úgy őrzí semlegességét, hogy tartózkodik a „hittérítéstől”, tehát nem befolyásolja polgárai gondolkodását, nem várja el tőlük a kedvezőbb helyzetbe hozott egyházakkal való azonosulást. Persze önmagában a „kedvezőbb helyzetbe hozás” közvetett befolyást gyakorolhat, azaz az állam tulajdonképpen bizonyos vallások tekintetében állást foglal, a támogatáson keresztül egyértelművé teszi, hogy az általa pozitív módon megkülönböztetett vallásokat, illetve az azokat képviselő egyházak tevékenységét értékesnek tartja. Ez ugyanakkor mégsem jelent a részéről a polgárai felé megnyilvánuló kényszert, hanem a fent megfogalmazott kulturális tradíció felismeréséből fakad. A buddhista tanok képviselője a kereszténnyel azonos megítélés alá esik; Magyarországon az esztergom–budapesti érsek és a guru egyenjogú, csak a képviselt szervezet társadalmi súlya, kulturális relevanciája tér el. Éppen ezért aztán az állam tárgyilagos mérlegelés alapján ésszerű különbséget tehet a buddhista és a katolikus iskola állami támogatása között. Ellenben a nem-kedvezményezett egyházakkal, vallásokkal szemben az állam nem tanúsíthat diszkriminációt, tehát például a buddhisták is fenn tarthatnak állami támogatással oktatási vagy szociális intézményt, Buddhárol a magyar diákok is tanulnak az iskolában és így tovább.

Az állami semlegesség illetén való értelmezésével tehát a fészületek kötelező kihe lyezése az állami iskolákban nem összeegyeztethetetlen. Mint Weiler írja, ha a szekuláris

²⁶ Lásd SCHANDA Balázs: *Magyar állami egyházjog*, Szent István Társulat, Budapest, 2003, 206–207.

állam „hőseinek” arcképét (azaz „tisztán” kulturális jelképeket) tesszük ki az osztályteremben, az sem felel meg az állami semlegesség kiterjesztően értelmezett elvének (amely szerint e térnek mellőznie kell a vallási jelképeket). Voltaire képmásának falra akasztása vagy a „szabadság, egyenlőség, testvériség” eszményeinek hirdetése mennyiben semlegesebb a fészületnél? Miért nem sérti a semlegesség elvét, ha a vallásin kívül bármilyen világnézet jelképei (például az univerzálisan használt békejel) kihelyezhetők?²⁷

Carozza szerint a kulturális hagyomány attól függetlenül létezik, hogy akarjuk-e ezt avagy sem; kitörölni és teljesen újraírni nem tudjuk, legfeljebb a meglévőt átírni²⁸ (de nyilvánvalóan azt sem egyszerű központi döntéssel, egyik napról a másikra).

Bonello bíró írja a nagykamara döntéséhez fűzött párhuzamos véleményében, hogy egy emberi jogi bíróság nem engedheti meg magának, hogy történelmi Alzheimer-kórbán szenvedjen.²⁹ Bonello felidézi a strasbourgi bíróság *Akda v. Turkey* ügyben³⁰ hozott döntését, amely szerint a Guillaume Apollinaire egyik erősen pornográf regényének terjesztését tiltó döntés megsértette az egyezmény 10. cikkében foglalt szólásszabadság jogát. A bíróság (ugyanazon második szekció, amelyik az első Lautsi-döntést is hozta) kimondta, hogy a regény része az európai irodalmi örökségnek.³¹ Ha ez így van (és megítélésem szerint valóban így van), akkor kérdés, hogy a keresztény hagyomány miért nem érdemelt néhány gondolatot az első Lautsi-döntés indokolásában?

Sajó szerint az állami semlegesség olyan értelmezése, amely szerint az egyes vallások és egyházak a hagyományra tekintettel kapnak támogatást és élveznek kedvezményezett helyzetet, „valójában a status quo konzerválásában megmutatkozó részrehajlás”.³² E nézet szerint a vallási semlegesség csak a teljes egyenlőséget célozhatja, sem az egyház „mérete”, sem „történelmi-nemzeti érdemei” nem alkalmazható szempontok az állami támogatás módjának és mértékének meghatározásában. E pontban és a 3. pontban is amellet érvelek, hogy ez a felfogás számomra nem elfogadható, tekintettel arra, hogy az államot és a társadalmat nem foszthatjuk meg vallási és kulturális hagyományaitól egyszerű adminisztratív döntésekkel; a vallási hagyomány átadásának ilyen való megszakítása a történelmi múlt tagadása lenne, ami a jelen folyamatainak meg nem értését hozná magával.³³

Puppincz szerint az első Lautsi-döntés szellemét követve a strasbourgi bíróságnak nem lenne szabad bezárnia karácsonykor és húsvétkor. Valamint új naptárat kellene elfogadnia, amely mellőzi a Jézus Krisztusra való bármely utalást – ahogyan jó kétszáz éve a francia forradalmárok tették (egyébként párhuzamos véleményében Bonello bíró is hasonló kérdést tesz fel a kérelmezőnek címezve). Puppincz szerint egy társadalom

²⁷ WEILER: *State and Nation*, 159.

²⁸ Carozza véleményét idézi Eric RASSBACH: *The Persistence of Memory*, The Becket Fund 2011. március 25. (www.becketfund.org/the-persistence-of-memory).

²⁹ Bonello bíró párhuzamos véleménye, 1.1 bekezdés

³⁰ Application no. 41056/04, judgement of 16 February 2010.

³¹ Idézi Bonello bíró párhuzamos véleménye, 4.1 és 4.2 bekezdések.

³² SAJÓ András: *A semlegesség doktrínái és az állam*, Beszélő 2003. október, 29–50.

³³ Lásd még CALO: *I. m.*, 109.

vallási identitása nem „semlegesíthető”. Lehet tagadni, ellene harcolni, le lehet cserélni, de semlegesíteni nem lehet. Ennek fényében kérdéses, hogy egy szupranacionális testület megkísérelheti-e egy ország vallási identitásának módosítását.³⁴

Álláspontom szerint nagyon nehéz következetes, elvi alapon különbséget tenni a vallási és a kulturális jelképek kihelyezése között. Egyfelől azért, mert a vallási jelképek egyszerre kulturális jelképek is. Például ha a magyar államot megalapító Szent István szobráról készült olyan képet teszünk ki az osztályterembe, amelyen kezében tartja az apostoli kettős keresztet, akkor vallási vagy kulturális jelképként kell-e tekintenünk rá? Másfelől pedig a kulturális jelképek a vallásiakhoz hasonlóan egyértelmű állásfoglalások egy értékvitában. Tehát ha utóbbiak kihelyezése sérti az állam semlegességét, akkor előbbieket is nehéz lenne megvédeni. Már az állami címer közintézmények falaira való kihelyezése is állásfoglalás, mégsem merült fel eddig, hogy megengedhetetlen lenne.

Weiler felveti azt is, hogy az olasz állam érvelése a Lautsi-ügyben (amely szerint a feszület elsősorban kulturális jelkép) annak jelentőségét csorbítja, és ezzel az állam közvetve beismeri, hogy a vallási jelképeknek nincsen helye a közéletben.³⁵ Egy másik írásában ugyanakkor Weiler maga is elismeri, hogy a feszület nem kizárólag vallási jelkép.³⁶ Egyetértek azzal, hogy ha a feszületet megfosztjuk vallási jelentésétől, azzal a feszületben hívőknek ártunk. Ellenben azt gondolom, hogy a vallási jelképek nem feltétlenül választhatók el élesen a kulturális jelképektől, mert a vallások alapvetően formáltak, formálják a kultúrát. Nem szükséges tehát választani a feszület egyik vagy másik jelentése közül, hanem egyszerre el lehet fogadni mindkettőt.

Összegezve, az állami semlegesség egyik lehetséges értelmezése tovább halad a korábban radikális szekularizmusként nevezett felfogás mentén, és minden vallási jelképet kizárna a közéletből. A másik felfogás ennél engedékenyebb, és azt mondja, hogy a történelmi-kulturális tradíciókra alapozva egyes vallásokat az állam kezelhet kiemelten – amennyiben ezt kellő óvatossággal, a más vallások felé megnyilvánuló diszkrimináció elkerülésével teszi. Utóbbi felfogásból azonban még nem feltétlenül következik az, hogy az államnak joga volna kötelezővé tenni a feszület kihelyezését a közintézmények falaira. Aki e jogot elismeri, annak egyéb érvet is keresnie kell.

2.4 Az állam „szólásszabadsága”

Közvetítheti-e az állam polgárai véleményét?

A tanulmány korábbi részeiben foglalt elemzések egymásra épülnek, és együttesen visznek el az állam „szólásszabadságának” kérdéséhez. Álláspontom szerint a szekularizmusnak nem létezik olyan egységes, Európában általánosan elismert fogalma, amelyet egy nemzetközi bíróság döntése alapjául tehetne egy, a Lautsi-ügy tényállásához hasonló ügyben. Az érvelés úgy folytatódik, hogy a plurális, sokszínű Európa a vallásokhoz

³⁴ PUPPINCK: *I. m.*

³⁵ WEILER: *Crucifix in the Classroom Redux*, 3.

³⁶ WEILER: *State and Nation*, 162.

való állami viszonyulás többféle formáját is megkülönbözteti és megengedi. A harmadik érv alapján a vallásgyakorlás nem lehet tisztán „magánügy”, mert szükségszerűen közösségi, sőt társadalmi megnyilvánulása is létezik. A negyedik érv szerint pedig az állami semlegesség nem jelent a vallások iránti közömbösséget, a semlegesség kötelezettségéből fakadó állami magatartásban tükröződhetnek az adott társadalom kulturális hagyományai. A következő lépés, amely az érvelést kerekké teszi, az állam „szólásszabadságának” elismerése azon kérdésekben, amelyek polgárainak kulturális (és vallási) hagyományait érintik. Az állam természetesen nem lehet alapjogok alanya, így szólásszabadsága sincsen, de – a részéről történő nyilvános kommunikációt kívánó – céljai és érdekei lehetnek. Ha az államot a társadalom képviselőjének tekintjük, „aki” a társadalom nevében eljár, akkor szerepet vállalhat polgárai véleményének közvetítésében, kinyilvánításában.

Rozakis bírő párhuzamos indokolásában (melyhez Vajíc bírónő csatlakozott) a társadalmi többség azon jogára hivatkozott, amelynek alapján vallási meggyőződését kifejezheti. A bírő szerint az állami döntés a feszületek kihelyezéséről a többségi közösség álláspontjának kifejezésére irányul.³⁷

Az államra nem gondolhatunk a szólásszabadság alanyaként, inkább olyan entitásként, amely képes a szabadság korlátozására. A Lautsi-ügyben is a vallás- és oktatási szabadságot korlátozó állam állt a vizsgálatok fókuszában. Holott az államnak joga (és számos esetben egyenesen kötelessége) állást foglalni vitás (sőt „élet-halál”) kérdésekben. Ebbéli kötelességeit az állami semlegesség tartalmának elemzésekor már említettük. Az állam döntést hoz például arról, hogy mennyi pénzt fordít a kultúra támogatására, azt milyen arányban osztja el a színházak, múzeumok, filmgyártó vállalatok között. Dönt arról is, hogy mi képezze a közoktatás tananyagát: kell-e tanítani Petőfi Sándornak, a 19. század forradalmár magyar költőjének életművét az iskolákban avagy sem. Amiképpen határoz arról is, mennyi pénzt ad felsőoktatási intézményeknek, és azt milyen képzésekre kell ezeknek fordítania és így tovább.

Senki nem vitatja azon evidenciát, amely szerint egy társadalomnak (tetszés szerint: nemzetnek, népnek, közösségnek) joga van önazonossága fenntartására, kulturális hagyományainak megőrzésére, és ebben az államtól segítséget kaphat. Szintén nehezen vitatható, hogy a társadalom többségi közösségei ebből a segítségből nagyobb arányban részesülhetnek más közösségekhez képest. (Azaz a magyar állam nagyobb támogatást nyújt a magyar kultúra támogatására, mint bármely más nemzet kultúrájának fejlesztésére.) Azt is el kell fogadnunk, hogy „az állam” a kereszt-ügy kontextusában a demokratikus felhatalmazás alapján, képviseleti joggal felruházott, a többség nevében döntéseket hozó különböző testületeket, személyeket jelent (például az országgyűlést). Mindebből pedig az következik, hogy amikor az állam úgy dönt, kötelezővé teszi a feszületek kihelyezését az állami iskolák osztálytermeinek falaira, ezzel voltaképpen pol-

³⁷ Rozakis bírő párhuzamos véleménye, (iii) pont.

gárai véleményét közvetíti. Elismer és támogatandónak vél egy kulturális-vallási tradíciót, és kifejezésre juttatja annak fontosságát. Anélkül teszi ezt, hogy közben bárkit az elfogadására kényszerítene. Számomra nem az a kérdés, hogy egyáltalán legitim-e az államnak ez a célja (mint láttuk, az állam számos más kontextusban és tárgyban el sem tudja kerülni a nyílt állásfoglalást). Hanem az: túllépi-e a megengedett joggyakorlás kereteit a kereszt kihelyezésének kötelezővé tételével?

Úgy vélem, hogy amennyiben az állam nem próbál meg senkit az általa helyesnek gondolt nézetek vagy védelemre méltónak gondolt kulturális hagyományok elfogadására kényszeríteni, és azokat csak lehetőségként kínálja fel polgárai számára, akkor nem lépi túl megengedett mozgásterének határait. Azt gondolom, az elképzelt európai átlagember pontosan tudja, hogy a közterületeken álló kereszttekkel az állam őt nem kívánja megtéríteni, azok többsége hosszú évtizedek vagy évszázadok óta a helyén van, és a legtöbb esetben e kereszték vallási jelentése valóban jelentősen elhalványul, másodlagossá válik a kulturális jelentés mögött. Ha egy elképzelt átlagos európai egy beállványozott templomot lát, nem arra gondol, hogy az állam vajon mennyi pénzt húz ki az adófizetők zsebéből a renoválással, hanem arra, hogy az állam a megfigyelték szerint rendben végzi műemlékvédelmi kötelezettségét. Azaz – konklúzióm értelmében – amennyiben az állam „szólásszabadságának” gyakorlása nem lép túl egy elfogadható mértéket, és nem gyakorol polgáraitra nyomást az egyes nézetek közötti választás vonatkozásában, a kulturális hagyományok kifejezése, közéletben való megjelenése elfogadható lehet.

3. A Lautsi-ügy igazi kérdése

A Lautsi-ügy a bíróság által közvetlenül eldöntendő kérdésnél jóval többről szól. Az eljárás körüli viták valójában Európa múltjáról, jelenéről és jövőjéről, valamint az európai emberek együttélését meghatározó elvekről szólnak. Puppincck szerint a vita az európai identitás meghatározása körül forog.³⁸ Andreescu az első Lautsi-döntés után új jövőképet vizionált Európa számára: a vallásos szimbólumok közintézményekből való eltávolítását, az egyházak előnyben részesítésével kapcsolatos állami gyakorlat megszűnését jósolta. Az egyházak által képviselt értékeket felváltotta volna az európai emberi jogi egyezmény ötvenéves fennállása alatt megszilárdult értékekkel.³⁹ A második Lautsi-döntés egyelőre áthúzta ezt a számítást, de a nyitott kérdések megmaradtak.

Weiler az európai alkotmány ügynevezett preambulum-vitája kapcsán írt könyvében értetlenkedését fejezi ki, amiért Európa nem vállalja fel saját történelmi gyökereit.

³⁸ PUPPINCK: *I. m.*

³⁹ Gabriel ANDREESCU: *A civil értékek elidegenítése a diszkrecionális alkotmányos jogokkal való visszaélés után*, Magyar Kisebbség 2010/1–2., 184.

Európát ugyanis a görög demokrácián és a római jogon túl elsősorban a Golgota dombján hozott áldozat tette azzá, ami (természetesen sok egyéb tényező mellett, mint például az emberi jogok tiszteletét általánosan elfogadtató felvilágosodás). Ennek elutasítása pedig az – egyébként nem keresztény hívő – szerző szerint súlyos identitászavarról árulkodik.⁴⁰ A szintén nem keresztény hívő Habermas szerint az egyenlőség, a társadalmi szolidaritás, az egyéni moralitás, az emberi jogok és a demokrácia eszméi a zsidó vallási etikában és a szeretet keresztény etikájában gyökereznek, és máig nincs alternatívájuk, máig erre az örökségre épül a modern Európa. A szerző szerint minden más „csak haszontalan posztmodern fecsegés”.⁴¹

A kereszténység jelentőségének el nem ismerése Európa valós képének félreértését jelenti. Nem azt jelenti ez, hogy mindenkinek szükségszerűen el kell fogadnia a kereszténység primátusát más világnézetek felett, de annyit jelent, hogy nem lehet nem tudomást venni róla. Ha tehát az iskolai keresztetkről vitatkozunk, nem tehetünk úgy, mintha az európai szellemtörténet a felvilágosodással kezdődött volna, az európai történelem pedig 1945 után. Ezzel önmagunkat csapnánk be.

4. Zárzó

A Lautsi-ügyben kizárólag a kellően árnyalt megítélésnek lehet helye, az első döntés ezért is hagyott komoly hiányérzetet az indokolás olvasójában. A második döntés pedig – a bíróság gyakorlatából és szerepfelfogásából adódóan nem elfogadhatatlan módon – elkerülte az igazán lényeges kérdésekben való állásfoglalást. Mi azonban néhány tanulságot levonhatunk.

Az első, hogy a szekularizmusnak nincsen olyan általános elfogadott európai jelentése, amelyre támaszkodva egy szupranacionális bíróság döntéseket hozhatna, ebből eredően az sem egyértelmű, hogy melyik értelmezés elfogadása visz közelebb a sokszínű állam megfelelő működéséhez. Ebből pedig az is következik, hogy nem állítható teljes bizonyossággal, hogy a vallásszabadság (és az oktatás szabadsága) csak a radikális szekularizáció (a „csupasz falak”) útján érhető el.

A második, hogy az állam semlegessége nem jelenthet állami közömbösséget, és az állam állást foglalhat értékvitákban is, de nem kényszeríthet senkit semmire e téren. Az állam szükségszerű értékválasztásának folyamatában a (közvetett módon kinyilvánított) többségi akarattal szemben az eltérő kisebbségi igény nem jelenthet automatikus „vétót”. A kisebbségi jogok nem terjednek ki bármely többségi akarat feltétel nélküli blokkolására.

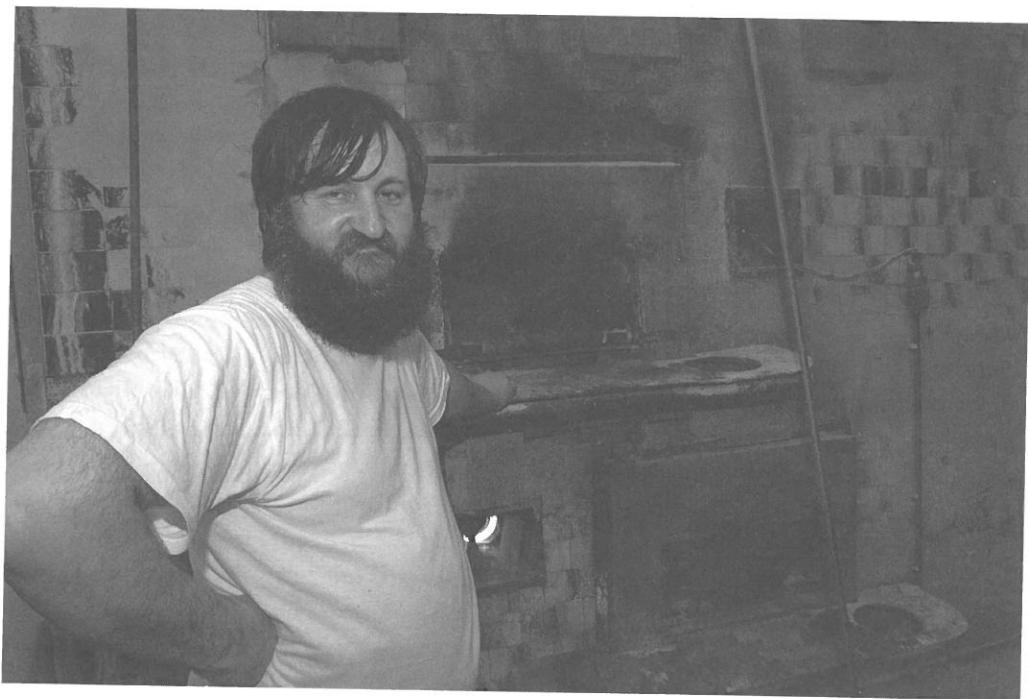
A harmadik, hogy a hagyomány és a történelem igenis számít, a hagyománynak része a vallási hagyomány, és a hagyománnyal valamit kezdeni kell. Nem lehet úgy tenni,

⁴⁰ J. H. H. WEILER: *Keresztény Európa*, Szent István Társulat, Budapest, 2006.

⁴¹ Jürgen HABERMAS: *Time of Transitions*, Polity, London, 2006, 150–151.

mintha nem létezne. A hagyomány pedig országról országra változik, ami megintcsak elnehezíti a nemzetközi bírósági fórumok feladatát.⁴²

A Lautsi-ügy Magyarországon is nagy vihart kavart. A vita azonban nem volt túlzottan magasröptű. A kereszténység szigorú kritikusai nemigen tudnak elrugaszkodni általános kliséktől, és az érdemi vitát ellehetetlenítő, gunyorosnak szánt hangütéstől. Utóbbiak különösen fölerősödtek akkor, amikor a magyar kormány határozatot fogadott el „az Emberi Jogok Európai Bíróságának az olaszországi állami iskolákkal kapcsolatos keresztállítási tilalomra vonatkozó ítéletével kapcsolatos aggályokról” [1138/2010. (VII. 1.) korm. határozat]. E kritikusok nem fogadják el, hogy a keresztény tradíció az övék is, azoké is, akik nem tudnak vagy akarnak mit kezdeni vele. Nem választás, adottság, történelmi tény. Szomorú állapot ez, mert bőven lenne kibeszélni való a kereszténység és az egyházak mai helyzetével és jövőbeni szerepével kapcsolatban. De idáig egyelőre nemigen jutunk el. Lautsi asszonynak azért lehetünk hálásak, mert lehetőséget adott ezen eszmecserék megkezdésére.

⁴² Az enyémhez sokban hasonló következtetéseket lásd John WITTE: *Lift High the Cross? An American Perspective on Lautsi v Italy*, *Ecclesiastical Law Journal* 2011/3., 341–343.

